

N. TÓTH ANIKÓ

A regény: haladék

Beszélgetés Závada Pállal

– *A köztudatba a Jadviga párnája című regényével került be, melynek megjelenésekor 43 éves volt. Mivel foglalkozott a Jadviga előtt? Miért váltott?*

– Hát én folyton váltottam, pontosabban a helyemet kerestem. Miután '78-ban végeztem a Pécsi Tudományegyetemen, amely egyébként a pesti Közgazdasági Egyetem kihelyezett tagozata volt, gyakornokként szociológiát tanítottam a Társadalomtudományi Tanszéken. Ezzel együtt jelentkeztem az ELTE szociológia kiegészítő szakára. A szociológiát imádtam, volt is benne gyakorlatom, hiszen egyetemista korunkban nagyon sokat kérdőíveztünk, interjúztunk Pécssett meg a környékén, aztán másfelé is. És hát ezt a szakmai fölvérezettséget használtam föl arra, hogy megint csak ne azzal foglalkozzak, ami ki volt nekem tűzve: a szociológia tanításával. Hanem Tótkomlóson nekiálltam föltérképezni a falum meg a családóm múltját, ezeknek az eszközöknek a használatával, ezek birtokában. Közben pedig Ferge Zsuzsa fölfogadott egy kutatásba, amit éppen akkor indított el a Szociológiai Kutatóintézetben. Ami azt jelenti, hogy én '81-ben pesti lettem, és tizenkét éven keresztül a Szociológiai Kutatóintézetben szociológus voltam. Ugyanakkor persze azt is sejtettem, hogy azt a fajta szociológiát sem fogom művelni igazán, mert nem vagyok egy tudós alkat. Jobban érdekelt, hogy könyvet szerkesszek mindabból, amit sikerül összeszednem, mégpedig könyvet a szociográfia eszközeivel. Ez lett a *Kulákprés*, ami eddig három kiadást ért meg. Az első '86-ban jelent meg, amikor Ferge osztályán dolgoztam, intézeti kiadványként, és rögtön neki kezdtem egy másiknak, amely a szlovák–magyar lakosságcserevel foglalkozott volna, ha könyv lett volna belőle. De csak részpublikációk születtek meg. Ez volt nekem a nyolcvanas évtized. Közben csináltam az interjúkat, meg filmeztünk. Dokumentumfilmekhez interjúkat készítettünk Szlovákiában Tótkomlósról 1947–48-ban betelepült szlovák családokkal, főleg Galánta környéki falvakban és tótkomlósiakkal – Tótkomlóstra főleg Érsekújvárról meg Vágfarkasdról települtek magyarok –, illetve az ott maradottakkal, arról is, hogyan fogadták be a betelepülőket. Érdekes időszak volt, már a rendszerváltás körüli évek.

– *Nem volt ez érzékeny, tabudöntőgető téma?*

– De, biztos, viszont igény volt rá. Emlékszem, hogy a Duna tévénél nagyon örültek, amikor megtudták, hogy csináljuk ezt. Pénzt persze nem adtak, de akkor a rendező barátom azt remélte, hogy össze tud hozni egy koprodukciót valamelyik szlovák tévéadóval '91-92 táján. És aztán észrevettük, hogy akit mellénk adtak segítőnek, az enyhén szólva nem minket támogat, hanem valahova hírét viszi, hogy miféle interjúkat csinálunk. Nem kerültek elő a kazettáink, amiket leforgattunk,

pontosabban a jó minőségű Beta kazetták egyszer csak eltűntek. Nekünk megmaradt a rossz minőségű VHS, abból még azért lehetett dolgozni, de hát az csak az interjúk egy részére vonatkozott. Voltak, akik elzárkóztak, egyszerűen nem akartak szóba állni velünk, ennyiben éreztük, hogy érzékeny a téma. De Magyarországon az ember a '80-as években már leszokott arról, hogy ilyesmit olyan nagyon tabunak tekintsen. Amióta az eszemet tudom, tehát amikor mi interjúztunk, akkor már ezeket a kérdéseket feszegettük folyton.

– *Hajlandók voltak erről beszélni az emberek?*

– Többnyire igen, persze ez attól is függött, ki milyen kapcsolatot tudott kialakítani. A publikálással voltak inkább gondok. Volt egy dokumentumfilmünk, amit nem akart a Magyar Televízió levetíteni, később filmklubban le lehetett vetíteni, valamivel később aztán mégis előbb a Duna tévé, aztán az MTV is leadta. Ilyenek voltak inkább, hogy milyen nyilvánosság előtt jelenhet meg az ember ezzel vagy azzal. A nyolcvanas évtized bizonyos tekintetben az aranykor ígérete volt, számunkra nagyon aktív és mozgékony időszak, meg nagyon kimerítő is. Ugyanúgy az egész tényirodalom, amit akkor műveltem, meg a film is... Később egy kissé elegendem lett, meg is csömörlöttem a sok interjúban, és úgy éreztem, hogy fölösleges megkötéseket vesz az ember magára – hiszen amikor non-fictiont, szociográfiát írok, akkor nem illik költeni vagy kitalálni. Tehát ott olyasmiket írunk meg általában, hogy annak legyen valami – legalább interjú – alapja. Az már más kérdés, hogy vajon az igaz-e. De hát mégiscsak más játékszabályok meg más írói megoldások, írásszabályok is vonatkoznak a szociográfiára – és mások a szépprózára. A lényeg az, hogy talán azzal is összefüggésben, hogy akkor kerültem a *Holmi* című laphoz újoncként '90-ben –, volt egy újabb fordulat: a szociográfiát ezzel a félbehagyott szlovák–magyar lakosságcsere-könyvvel, illetve ennek fejezeteivel abbahagytam. Akkor kezdtem prózát írni. Novelláim egy része nyilván kapcsolatban állt tematikusan is, módszertanilag is a szociográfusi múltammal, más része nem annyira, de mégis: amit az ember szociográfusként a világból megismert, vagy amerre mozgott, a különféle helyszínek, különféle figurák azért persze belejátszottak a novellákban megírt történetekbe, alakokba. Novelláskötetem – a *Mielőtt elsötétül* – '96-ban jelent meg, de mivel több évet várt a sorára, a megjelenésekor én már javában írtam a *Jadvigát*. Akkor már otthagytam az intézetet, elég volt a szerkesztői munka, meg tudtam, hogy a tudósi karrier nem nekem való. Sokkal szívesebben olvastam irodalmat, és szívesebben szerkesztettem. Elég bizonytalan helyzetbe kerültem, mert a *Holmi* folyóirat szerkesztése nem jelent állást, a mai napig nem – szerény fizetségért, örömből csináljuk, még társadalombiztosítás sem jár vele.

– *Akkor ezt az ember élvezetből vagy hobbiból csinálja?*

– Igen, élvezetből, meg hát a tanulásért, mert Réz Pál a főszerkesztő, meg hát akkor még Domokos Mátyás is élt. És Fodor Géza is élt. Most már ketten, sőt hárman haltak meg, mert először '90-ben egy szociológus barátom, Vági Gábor halt meg, aki engem odavitt, pontosabban az ő helyére kerültem a *Holmiba*. A *Holmi* az én egyetemem. Azóta is ott vagyok, két-három-négy órát hetenként, Réz Pál lakásán. Szerintem az a titka a *Holminak*, hogy nincs szerkesztőség. Mármint helyileg nincs. Szerintem egy folyóiratnak nem kell, mert akkor ott kéne ülnie valakinek a szobában, és úgy csinálni, mintha történe valami, márpedig dolgozni szerintem irodában nem lehet, ahová bárki bármikor benyithat, meg telefon csörög, meg jönnek a haverok,

megy a dumálás. Szerkesztőségekben én még érdemi munkát nem láttam. Tehát mindezt az ember otthon csinálja, a szerkesztést is, nem beszélve az írásról. A telefon és a számítógép korában a szerkesztőnek kényelmesen lehet kommunikálni a szerzővel, találkozni meg akkor kell, ha az ember személyesen akar valakit látni. Úgyhogy ez nekünk nagyon jó, azért is, mert a találkozások rendkívül koncentráltak, tárgyszerűek. Igaz, ehhez az kell, hogy a Réz kézben tartsa ezt az egészet, és úgy vezessen egy szerkesztőségi értekezletet, hogy én még soha, egy percig sem éreztem, hogy tékozlom a drága időt, és nem haladnak előre az ügyek. Meg hát rengeteget tanul az ember közben. Még akkor is, ha mégis van pletykálás meg történetmesélés... De mindez érdekes meg új. Mindenesetre nekem két dolog esett egybe '90-ben: akkor kezdtem a lapot csinálni és a prózát, mondjuk így, főtevékenységben. Azután legalább hat-hét évig a saját stílusomat próbáltam kialakítani, '90-től '96-7-ig; egy csomószor átírtam mindent.

A kérdés a kései kezdésre irányult: ez másfelől meg szerencse, tehát én egyáltalán nem bánom, hogy nem a húszas éveimben jelentek meg első zsenyéim. A kollégák többségének mégiscsak legkésőbb már egyetemista korában nagyon kellett tudnia, hogy irodalommal akarnak foglalkozni. Főleg a költők, de prózaírók is elindultak már akkor. Azt kell, mondjam, sokkal nehezebb dolguk volt, hogy bejárták az összes grádicsot, és hát, tisztelet a kivételnek, de meg kellett írniuk a zsenyéiket is. Két kivétel van: aki már fiatalon sem zsenyéit írt, másrészt meg akinek volt anyai önfegyelme, hogy megírta ugyan, de nem adta ki, vagy hát ezeket ujjgyakorlatként könyvelte el. De többnyire kiadták, s akkor utána ezzel szembesülni, elkopni benne, megkeseredni, hogy nincs visszhang, hiába várja, hogy írjanak róla, hogy beválogassák, elismerjék. Én tényleg szerencsésnek mondhatom magam, mert az én életemből ez teljesen kimaradt a szociográfusi évtizedem miatt. Amikor pedig már prózát írtam, úgy döntöttem, hogy azt is meg kell engednem magamnak, hogy beletörhet a bicskám, és akkor sem történhet különösebb baj. Persze így könnyű mondani, és nehezebb aztán éppen szerencsétlenül járni. De tudtam, hogy ez másképp nem megy, a dolog nehezét is vállalni kell, ha úgy adódik. Hiszen annyian írnak, és annyian írnak jól, meg annyian nincsenek elismerve, méltatlanul... Tehát ambicionálni lehet munkát, de a sikert nem szabad elhinni, ha bejön, akkor sem. Ha éppen szerencséje van az embernek, akkor sem gondolhatja, hogy ez jár. Ez nem olyan, hogy elvégzek ennyit, és akkor jár ennyi. A művészetben nem így működik, nincs demokrácia, meg nem létezik a befektetett munka közvetlen elismerése, főleg nem a pénzzel való elismerése. És fordítva: időnként olyan dolgokért esnek le komoly összegek, főleg – ahogy szokták mondani – másoknak, hogy amögött az ember nem lát komoly munkát. De mondom, én örülök, hogy más sem sürgetett, és magamnak se kellett magamat sürgetnem. Nekem egy ilyen későn érő és magát lassan kitaláló figuraként mindig volt időm kikísérletezni azt, amit ki akarok gondolni, meg szeretnék formálni. Vagy addig gyúrni, amíg valahogy ki nem kerekedik az, amit el tudok képzelni, vagy el tudok már én is fogadni, illetve amit ki tudok próbálni, mint újat, vagy mint magam számára megfelelőt, érdekeset, izgalmasat, kísérletet. Meg a kiadóm is megfelelően türelmes ehhez. Egy prózaírónak tényleg nem szabad sietni.

– *A Jadvigánál bejött a siker, egyszerre két oldalról is: a szakma is elismerte, a széles olvasóközönség is örömmel fogadta. Kellott ehhez hátszél is? Szerencse kérdése, hogy ez így bejöjjön? Kiadói marketing, reklám? Szerencsés véletlenek találkozása?*

– Nem tudom, ezek rajtam kívül álló körülmények. Szerencsés véletlennek az időszakot tartom, valami oknál fogva volt akkor, úgy látszik, egyfajta várakozás valami olvasnivaló iránt. Nagyon szép könyvek megjelentek, de biztos, hogy valami okból kedvező időszakban jelentkeztem. Azt gondolom, hogy ma már egy picit másképpen lenne egy ilyen könyvvel is. Tehát nagyon esetleges, hogy éppen hogyan, mikor és mi az, ami sikerül.

– *Jó volt az időzítés...*

– Ezt nem én időzítettem, ez velem ekkor történt, amikor éppen fogékonynak látszott mutatkozni egy ilyen közönség. Komolyabb reklám nem volt, illetve hát magát gerjesztő módon történt. Azt hiszem, először egymásnak ajánlották az emberek. Meg hát kaptam ajánlatokat, például rádióadaptációra. Azt megcsináltuk, kezdték adni a rádióban, azt mégiscsak többen hallják. Majd megjelent egy-két újságban. Aztán elég hamar híre jött, hogy filmet akarnak belőle csinálni. Ez is jót tett biztos. De hát nem tudom, ezek szerencsés csillagállások, közben meg hihetetlenül nagyszerű könyvekről nem lehet hallani.

– *Beszélt az előbb arról, hogy volt egy olvasói várakozás. Várakozás mondjuk a történetet visszaállító irodalom iránt? A recepció a szövegirodalom háttérbe szorítását emeli ki, és a történetközpontú prózát üdvözli ebben a regényben. Ez mennyire volt tudatos?*

– Én ezt egy kicsit leegyszerűsítő magyarázatnak tartom. Én is olvastam ezt, szerintem mindig is volt történet is, a szövegirodalom mellett is, sőt a szövegirodalom részeként is: szerintem a *Termelési regény* telis-tele van történettel is...

– *Kicsit olyan, mintha paradigmatváltást akarnának ráhúzni.*

– Lehet. Nem tudom, milyen megfontolás áll valamilyen megfigyelésnek a kiemelése vagy ráhúzása mögött, vagy túlzott jelentőséget tulajdonítanak valaminek, ami szerintem egyrészt fokozatos, tehát nem ilyen éles váltást vagy fordulatot jelent, másrészt pedig aminek a gyökerei mindenképpen benne vannak az előzményben. Tehát én egyáltalán nem szembeszegülve akartam menni, a történetet visszahelyezni a saját jogaiba, ilyen gondolatom egyáltalán nem volt, sőt éppen a szövegirodalomra, a modernitás formabontásának az összes eredményére nagyon is tudatosan támaszkodtam. Egyébként sem olyan szándékkal ül neki az ember írni, hogy mutassa be ezeknek vagy azoknak az életét. Meg hogy ábrázoljon bizonyos sorsfordulókat. Vagy tüzze ki témául a különféle társadalmi traumákat, amikbe bele vannak vetve az emberek és így tovább. Tehát sem történelmi, sem műltfeldolgozási, sem szociálpszichológiai programot az ember nem tűz ki, sem társadalomnevelésit, hanem regényt ír, vagy hát irodalmat ír. És ugyanígy nem tűz ki módszertani vagy ízlésbeli vagy megformálási programot célul, hogy márpedig én most írok egy olyan regényt, amelyik szépen széthasogatja ezt vagy azt a paradigmát, vagy új alapokra helyezi a narratívát, az elbeszélést, meg ezzel meg azzal eljátszik, meg relativizálja a történetet, a hőst, a figurát, helyzetet, időt. Az ember ezt nem tűzi ki célul, hanem hogy ha úgy adódik, akkor kipróbálja, hogy működik-e. És hát a szövegnek magának kell tudnia eldönteni, hogy ez akkor most ide kell-e, való-e vagy nem. Jó esetben azt a szöveg megsúgja, mit lehet vele kezdeni, hogy szabad-e vele azt csinálni, vagy érdemes-e vele azt csinálni, ami az embernek csak úgy eszébe jut, vagy nem szabad. Vagy ha csinálod, akkor rosszat teszel a szövegnek. Hát ezek ilyen menet közbeni dilemmák, hál' Istennek, az embernek főhet a feje meg panaszkodhat, de hát örüljön neki, hogy ilyen gondjai vannak.

– Népi írónak nevezi magát egy helyen, ha jól sejtem, némi iróniával. Éppen a népi írók mozgalmának ellentmondásosságára is utal a szövegeiben. Mennyiben látja ezt a hagyományt folytathatónak vagy nem folytathatónak?

– Abszolút folytathatatlanak tartom. Népi írónak inkább nem neveztem magam, hanem ez egy ilyen óhajtó mondat: bár élhetnék egy olyan világban, ahol ez olyan természetes volna. Végül is életutamat meg szociológiai körülményeimet tekintve én teljesen egy úgynevezett népi származék vagyok. Viszont az egyik bökkenő az, hogy az ember nem származás szerint tartozik ilyen vagy olyan csoportosuláshoz; ha pedig tartozik (legalábbis tudom, hogy volt ilyen meg ma is van ilyen), mégsem ez a leghelyesebb helyválasztási elv talán. Másrészt pedig problematikus egy ilyen tradíció. A Palládium-díj átadásán elmondott beszédembe írtam ezt bele. A díjat *A fényképész utókora* című regényemért kaptam, amely ezt tematizálta, ha szabad ezt ilyen rondán mondani. Hogy volt ez a falukutatói és népi irodalmi, két háború közti tradíciókra épülő mozgalom, amelynek a művelői a háború után részben írók lettek, maradtak, részben társadalomtudósok lettek, maradtak, illetve politikusok. Sőt, ez aztán sokszor úgy összegabalyodott, hogy szét sem lehetett némelyiküknél választani. Politikai meg ideológiai nézeteiket tekintve pedig az erősen balos, szocialisztikus, nemzeti, népi, nacionalisztikus árnyalattól egészen a nyilasig, sőt bizonyos szélsőjobbos funkcionáriusokig nagyon széles a paletta. Ez egy olyan tradíció, amelyik politikailag, társadalomtörténetileg sincs feldolgozva – talán még leginkább a történészek dolgozták föl. Ami az irodalomnak, a magyar szellemtudományoknak ezt az örökségét illeti, mindazzal, amit ezek az elődeink beszéltek, írtak és műveltek, azzal, hát enyhén szólva nincsen szembenézve, az nincsen szétszálazva. Sajnos el lett követve velük egy méltatlan eljárás, rögtön jöttek a komcsik és elnyomták, elfojtották, elhallgattatták őket, na de hát a komcsik, ugye, mindenkit. Sőt Stadiensky Éva kutatásaiból az derül ki, hogy bizony a népiekkel sokszor jelentősen megbocsátóbbak voltak, mint más ideológiai ellenfeleikkel vagy ellenségeikkel szemben. Tehát a népiek egyfelől a nyilasságért is, másfelől meg az ötvenhatosságért is hamarabb részesültek megbocsátásban, ha valamilyen módon bezupáltak a kommunistákhoz – mert nagy szüksége volt a pártvezetésnek a népi, a paraszti szféra felé való legitimálásra. És ha erre éppen egy Veres Péter volt alkalmas, akkor őt, ha Németh László, ha Illyés Gyula, ha Féja Géza vagy Tamási Áron, akkor őt próbálták megnyerni – mikor kit mennyire. Sőt a tudósok, a politizáló, politikussá váló figurák közül Keresztury Dezső, Ortutay, Erdei Ferenc és mások – hát itt aztán igazán széles a paletta. De minékünk ezt mind úgy tanították, hogy milyen szép és jó és gazdag hagyomány... Ugyanakkor ebben, nagyszerű egyéniségektől kezdve, mint Szabó Zoltán, a *Cifra nyomorúság* szerzője, aki aztán Angliába emigrált, egészen vállalhatatlan figurákig, akik borzasztóakat írtak le, nagyon sok mindenki volt. Igen sokfélék voltak, és hát ez egy olyan szellemi tradíció, amelyik – pontosan amiatt, hogy megkapta azt a stemplit, hogy a kommunisták elnyomták, majd pedig engedték ugyan, de hát mégiscsak valamiféle antikommunista ellenállási hagyományról van szó – manapság még egy hősi tradíció mítoszával is felruházza magát, miközben időnként rendkívül zavaros értékek képviseléről és továbbviteléről van szó. És ezek a nézetek ma bizony-bizony újra szárba szökkennek, noha a mi korunknak a szélsőjobbsága igazán nem mondható nagyon intellektuálisnak, hogy nagyon szüksége volna bizonyos elődök műveit

olvasni, mert elvannak ők anélkül is, a gondolatmeneteket elég rövidre zárják. De abban, hogy ez a gondolkör virulens lehet ennek a légkörnek a megőrzésében, kialakításában és újramegteremtésében, azért nagyon nagy szerepe van annak, hogy ez a mi tradíciónk kritikátlanul átültetődhetett napjainkba. Miközben a balos tradíció, vagy hát az eltorzulásnak ez a baloldali vonala persze ugyanúgy komoly kritikára szorul. De hát mégiscsak lezajlott egy rendszerváltó folyamat, és a diktatúra szélsőbalos eszméi azért mégiscsak társadalmi konszenzussal lettek eltemetve a mélybe, és ezek nem is jönnek elő. De az nem mondható, hogy a balosság és szélsőbalosság most társadalmi veszedelemmel fenyegetné – mint alulról jövő vagy szélről jövő horda – akármelyik poszt-kommunista országunknak a társadalmát. Ez most jobbról jön. Ami nem zárja ki, hogy máshonnan is jöhet majd, de ez most jobbról jön. Ez egy mai jelenség, de erre az ember nem szándékosan irányítja a figyelmet. Persze szándéktalanul nem lehet írni, de nem úgy ül le, hogy egy olyan regényt írjon, amelyik majd ezt fogja bemutatni vagy leleplezni. Különbösen is: egy regény eltart három-négy-öt évig, és hát, amikor elkezdtem, akkor még eléggé másképpen volt. Amikor elkezd az ember valami problémát boncolgatni, látja, hogy rímél a mai korra – holott én borzasztóan örülnék, ha kiderülne, hogy mire befejezem, már nyoma sincs az életben, én pedig itt állok aktualizálás nélkül. És akkor van egy áthallás nélküli könyvem. De nem így van, hát ezért is van egy sor áthallás ebben, mert most tényleg ilyesmik történnek. Hogy üzenni lehessen könyveken keresztül, ahhoz formát kell találni, mert különben sem az üzenet nem megy át, sem a mű meg nem marad, mert egymást szétrombolják – ha rosszul van elhelyezve, vagy nincs megtalálva a formája, vagy egyszerűen leesik róla, ledobja magáról, vagy leleplezi az agitatív szándékot. Röpirat-szintre züllesztethet egy irodalmi művet az, hogy ha valamiféle politikai gondolat erőszakosan van ráoktrojálva a szövegre. De hát ez csak az egyik dolog, ami érdekli az embert ilyenkor, mert összetett szándékok jönnek kimondva-kimondatlanul, mikor az ember nekiáll írni.

– *Tovább kutakodva az írói műhelyben: mind a négy regénye rendkívül rétegzett tudásról tanúskodik. Nyilván ez gyűjtőmunkát feltételez vagy igényel, az író nem üthet a hasára. Milyen forrásokból dolgozik? Könyvtárba megy?*

– Könyvtárba is, meg a netről is olvasok, és ha már tudom, hogy melyek a számomra fontos könyvek, akkor azokat megpróbálom megszerezni. Meg privát szövegek is lehetségesek, akár családi archívumok. Az utolsó két könyvemhez úgy is olvastam, szándékosan, hogy mindenféle korabeli szöveget, amely valami egyéni hangot megütött, vagy elkezdett vitatkozni, vagy akár folyóiratvitákban, akár tanulmányokban, akár publicisztikában, leginkább sajtóban megjelent szövegeket, akár levelezést vagy naplót, de olyasmiket, ahol érezhető, úgymond, a kor hangulata, szaga, kifejezése.

– *Mindez nyelvként. Tehát nem a téma miatt.*

– Ez abszolút nyelvként. Egyik esetben például a narrátoraim dicsérnek valami szöveget vagy magatartást, véleményt, akkor nemcsak azt mondják, hogy milyen fontos, hanem azt is mondják, hogy mondjuk „áthatja erőteljesen a fajtság” – és a szóhasználat máris eligazít az észjárásról. Abban a nyelvi környezetben ez nyilván nem hangzott szokatlanul, noha másokat nyilván irritált, hogy egyesek így fogalmaznak. Meg egyáltalán a mondatfűzés, meg a retorika különféle alakzatai, de hát leginkább a szóhasználat.

– Ez is egyfajta dokumentumszerűség, nyelvi értelemben.

– Persze. Viszont az eredeti szóhasználat a kollektív elbeszélőimnek, a többes számú narrátoraimnak a szövegébe, a kommentárokba is ugyanúgy beszüremlik, mint az általuk idézett megszólalásokba. Elmondjuk, hogy ő mit mondott, és mikor mi azt kommentáljuk, az is lenyomata a kor észjárásainak – tehát az egész szöveg úgy szerveződik, hogy áthatja a történelmi dimenzió. Ami azt jelenti, hogy az ember mégiscsak mai szöveget állít elő, de lépten-nyomon belekever vagy beledarál a hagyományokból. Az írók régen is így dolgoztak, az író évekig kutatta például a török kort, utazott és mindent elolvasott, aztán megírta a regényét. Viszont régen ezt úgy csinálták, hogy amit összeolvastak, azt jól bedarálták, belekeverték a malterbe, és úgy falaztak, hogy abból kevésbé lehetett fölismerni a darabkákat, hogy mit honnan vett a szerző. De Móricz Erdély-trilógiájában például már inkább rá lehet ismerni bizonyos forrásokra. De én nem a felismerhetetlenségig darabolom az idézeteket, hanem szándékosan fölismerhetően hagyom őket: azok mozaikok, hogy lehessen látni, sőt. Mint amikor a sáttortetős házat úgy vakolták, hogy bele nyomták a vakolatba a talált mozaikdarabokat meg a tükröcskéket – az más kérdés, hogy ez rondának minősül-e vagy szépnek, csak az eljárásra példa. Ehhez hasonlóan helyezek el gondosan egy-egy darabot, három vagy négy egymást követő szót, és akkor az Németh Lászlótól vagy Szabó Dezsőtől van, és aki azt fölismeri, olvasta, pontosan tudja, hogy honnan van – de aki nem ismeri föl, arra is hansson. Közben a mondat nem tőlük való, mert az egy teljesen új mondat. Hát én ilyen formában is használtam a forrásokat és a felhasznált irodalmat.

– Milyen tempóval dolgozik? Napi terjedelem, napi penzum van-e?

– A napi penzum arra vonatkozik, hogy lehetőleg hasznosan eltölteni a munkaidőt. Az embernek vannak sajnos – néha nem sajnos, de sokszor sajnos – egyéb kötelezettségei. Például – ezt sose merem nagyon nyilvánosan mondani – a *Holmi*-ba beérkező szövegek. Most, amióta már a neten is fogadunk, rengeteg novella érkezik. De hát ezt találtuk ki, ezt vállaltuk, amíg le nem mondunk, addig ezt csináljuk. És akkor legalább elolvasni, rendesen komolyan beleolvasni – ezzel sok idő elmegy. Meg persze szerkeszteni, meg olvasni másokat, olvasni tényleg kollégákat, vagy olvasni olyanokat, akiket amúgy is szeretek. Ha lehet, még megjelenés előtt, mert hátha az ember mondhat még valamit.

– Egy vérbeli szerkesztő mondja ezt.

– Hát ezek általában felkérések is, nem direkt nyúl bele az ember, hogy add ide, még mielőtt megjelenesz, mert mondani akarok valamit. Azért ilyen nincsen.

– Sokat húz, újraír?

– Hát újraírok. Amióta számítógéppel ír az ember, nem definiálható, mi az, hogy kihúzni. Megírta az ember, és aztán vagy eldobja, vagy nemcsak átírja, hanem nekiáll még egyszer megírni, vagy másképp, de lassan és nehézkesen, általában elég lassú tempóban. Elég sokat szoktam csiszolgatni a szövegeimet. Nem mondható, hogy nagyon elkapkodom.

– Olyan nincs, hogy megunja?

– Dehogynincs.

– Hogy legszívesebben egy másikat... Ha ez ilyen elhúzódozó folyamat... Mindegyikkel, vagy csak valamelyikkel?

– Hát, majdnem mindegyikkel... De például a *Milotában* voltak olyan kiágazások, amiket egyszerűen – sajnos – a beleunás fenyegetett. Amikor azokat észrevettem,

igyekeztem visszamenteni, és elindulni más irányba. Meg voltak különféle kezdemények, amikből aztán nem lett semmi. Meg volt az, amikor az ember az újraírásba unt bele, és azt mondta, hogy most már legyen jó, legyen elég, mert innentől csak rontok. Vagy pedig amikor az ember örömmel kap egy ajánlaton: például a színpadi ajánlatok tudnak ilyenek lenni. Ez mindig nagy csábítás.

– *Nagyobb, mint a film?*

– Hát, bizonyos értelemben nagyobb, mert komolyabb. A film annyi mindentől függ, és ott azért jobban eltörpül az írói szerep, mint egy színpadi műnél, gondolom én. Meg hát filmajánlat egyszer-kétszer van az életben... Színházban viszont gyakran mondják, hogy írjál darabot, mert szeretnének újat bemutatni, és aztán vagy sikerül írni, vagy olyat sikerül írni, hogy nem kell nekik... hát, rengeteg ilyen van. De hogy ha jónak látszik az ötlet, meg fogadókészség is van, akkor az ember szívesen kiugrik, és ír darabot. Akkor persze félbehagyja a regényt.

– *Vértömlesztés is, ha közben mást csinál?*

– Valamennyire igen. Most volt a Nemzeti Színházban a tízparancsolat-felkérés, az például nagyon frissítő ötletnek bizonyult számomra. Azt a darabot lényegében az *Idegen testiünk* anyagára támaszkodva írtam meg, de nem írtam volna meg, ha nincs ez a fölkerés.

– *Tehát csak úgy l'art pour l'art nem ír darabot az ember?*

– De írna, én szívesen írnék olyat is, csak éppen nem elégszer látszik jó ötlet. Viszont aztán a színház nagyon könyörtelen, közlik, hogy nem jó, nem kell, vagy lehet, hogy jó, de nekünk nem kell.

– *Visszatérve a regényekre: nagyon érdekes a névválasztás. Sok a beszélő vezetőknév. A Koren például. A gyökerek vagy a gyökértelenség problémájára utal.*

– Igen, de magyarul nem biztos, hogy mindenki érti vagy tudja. Lehet, hogy ha szlovákul írnék, már nem mernék ennyire.

– *Itt az idegenséget, a más kultúrát is mutatják a nevek. De mondjuk a Jadvigában meg is magyarazzák az Osztatni nevet, Milota is lefordítja a nevét. Én a keresztnéveket is meg néztem, amelyek magyarul hangzanak, illetve hát a Jadviga nem kifejezetten magyarul hangzó név. Viszont a Jadviga jelentése: harc. Ez például befolyásolta a névválasztást?*

– Persze, elolvastam mindent róla.

– *Miért Jadviga? Miért nem Hedviga? A Jadviga inkább lengyel név, ugye?*

– Igen, ez a lengyelből jön, mert azt gondoltam, hogy egy különleges név legyen, ne nagyon legyen használatos. Mintha egy asszony egy kis ékszert akasztana a gyerek nyakába, egy ilyen alig használatos nevet. A Jadviga nekem akkor valamiért beakadt Krakóban.

– *Tehát ennek egészen Lengyelországban van a forrása?*

– Hát a hangzása. Direkt megnéztem a szlovák szótárban, hogy létezik-e szimpla v-vel, és létezett, és akkor beleírtam. Tudom, hogy a Hedviga a gyakoribb. Ezek részben véletlen, részben valamilyen hangzásbeli dolgok...

– *Csak ennek a jelentése is érdekes: mert a női figura külső-belső küzdelme is benne van valahogy.*

– A jelentés csak utána jön, amikor már írtam, akkor néztem utána, és láttam, hogy mik vannak itt.

– *Ilyen a Roszkos is például, a gyönyör szó. Nálunk van Gyönyör családnév.*

– Komlóson is van, tehát én onnan vettem. Ja, hogy magyarul is? És akkor le van fordítva a Roszkos?

– Nem hiszem, hogy fordítás eredménye. Vagy vegyüik a György keresztnevet, ami földművelőt jelent. Apovka is György a Jadvigában, Milota is György, ami nem áll távol mondjuk a foglalkozásuktól.

– Hát erre őszintén szólva nem gondoltam, ezek tótkomlói nevek. Tótkomlóson van öt-hat keresztnev, amit használnak, János, Pál, Mihály, György, András, kész.

– Női?

– Női is, ugyanígy: Anna, Mária, Zsófia, Erzsébet. Ezek a tradicionális nevek. A nagyszüleim nemzedékében lényegében ezeken osztozkodtak. Ja, még a Zuzka, igen. De hát öt-hat név elég volt egy családban, és ott mindegyik családban ugyanaz ismétlődött, sőt, ha meghalt a gyerek, még megkapta a következő is.

– Az irodalmi köztudatban a regénnyel, a nagyregénnyel kapcsolják össze a maga nevét. Sokan azt tartják, hogy regényt nagyon nehéz írni. Időben is sokáig tart, rengeteg munka van vele...

– De haladék is. Ha valamit elront az ember, vagy valami rossz nyomon halad, akkor nem bukik le a következő hónapban, miután publikált egy novellát. A novella azért nehéz, mert tömörebbnek kell lennie, másrészt ahhoz nagy önfegyelem kéne, hogy az ember eltegye még egy évig legalább.

– Ez a regényhez is kell. Meg idő is.

– Ott meg nem lehet másképp. Igen, ott muszáj, hogy legyen idő, de a novellánál nem muszáj. Meg hát rövidebb terjedelemben nehezebb kitalálni, hogy mi az, amit másképpen csináljak, itt meg van elég tér, hogy az ember kiforogja magát. Meg nyilván összefügg a lassúsággal, valahogy a történelmi dimenzióval is, hiszen általában történelmi, ha vannak mai nézőpontok, akkor is, és hát ehhez kell valamilyen terjedelem.

– A regény kihívás is lehet, mert nagyon nyitott műfaj, nincs zárt szerkezete, bármit meg lehet kísérlni vele, benne. A maga négy regényére is rá lehet mondani, hogy történelmi regény, hogy családregegy, a szociografikus vonulat is érdekes, a társadalomszerkezeti vonal is jelentős, vagy éppen szerelmi regény – nem egyfajta regénykategória húzható rájuk tehát.

– Hát igen, meg a fotó. Vagy a Milotába még belenyomtam egy darabot is, az is egy komoly próbálkozás volt, hogy működik-e. Erről megoszlanak a vélemények.

– Melyik regénnyel, beszédmódot, megszólalást, narrációs technikát szerette a legjobban, melyikben érezte legjobban magát?

– Mindig a legutolsóval vagyok így, az van bennem leginkább, meg abból írtam most darabot, annak adtam most egy teljesen új formát: ott van egy kar, kórus, amely kötött formában beszél, tehát jambikus tizenkettesekben, és egy egészen új formát adni az egyszer már végiggondolt gondolatoknak – ez nagyon izgatott engem.

– Volt olyan megszólalásmód is, amelyikkel nagyon megkínlódott?

– A Milotában voltak, mert az egész eltartott vagy öt évig, és nem lett volna szabad annyi ideig tartania; ott voltak olyan fázisok meg zsákutcák is. Meg hát voltak darabkezdemények is, félbemaradt forogatókönyvek. Mindenféle volt, persze.

– Meglehetősen bonyolult szerkezeteket, rafinált regényszerkezetet talál ki. Darvasi László mondta egy interjúban, hogy a Milotának olyan a vázlatja, mint a naprendszer. Előre megtervezi tehát?

– Hát igen. Ez igazából láthatatlan. Voltaképpen a saját szórakoztatására csinálja az ember. Ha a bejegyzések dátumát fölírja, akkor folyton ellenkező irányban haladnak az Erkának és a Milotának a dátumai, és kétszer mennek végig egy időköri, a végén pedig találkoznak. Ezek azt a fikciót próbálják beteljesíteni, hogy lehetséges

legyen, hogy egy szöveg egy másik szövegre egyrészt válaszoljon, másrészt pedig kiváltó oka legyen annak a másiknak. Egyidejűleg születnek meg tehát, és egyidejűleg reflektálnak a másikra. Nem lehet eldönteni, hogy melyik van hamarabb, és melyik van később. Ez egy játék. Úgy gondoltam, valahogy szükségem van rá a kettejük viszonyának a szimbolizálásához.

– *A Jadviga is egy viszonylag összetett szerkezet...*

– *A Jadviga* viszont talán egy kicsit kevésbé spekulatív. Ugyanakkor meg szokásosabb. Jó, hát a földarabolás drasztikus beavatkozás, de olyan van, hogy valaki az emlékeire visszatekintve ír, mint a *Jadviga*, és akkor elmond réges-régi emlékeket, elmond későbbieket, ezeket nem sorrendben mondja, és így időnként a jelen is bejön.

– *Ez az olvasó edzése is egy kicsit, nem?*

– Hát szándékosan edzeni olvasót... Az emberi gondolkodásnak egy bevettebb vagy gyakran privát célokra is használatos formája, hogy beszélünk régi dolgokról, gyerekkori dolgokról, aztán nem időrendben mondjuk a dolgokat, és a mából reflektálunk rájuk. Tehát nem mindegy, mikor mondjuk. A narráció különféle technikáiban is lehetnek önkényes választások. Mert persze bevett választás az, hogy én-elbeszélő legyen, egy vagy kettő vagy három. De hogy minden szereplőt, sőt minden alanyt édesapámnak nevezünk, az már nagyon erőteljes mesterséges beavatkozás valamiféle narratíváknak az átalakításába, vagy hát radikális újítás, holott nincs másról szó, mint hogy egyrészt lehet tudni, mindig lehet tudni, hogy most édesapám helyébe mit kell írni. Másrészt meg ezzel fejezünk ki valamiféle hasonló bekebelezést, hogy hát ez is én vagyok, az is én vagyok, ez is az apám, az is, ha mert az apám, akkor én is vagyok, ezek formai módon, anélkül, hogy ki kéne fejteni, el kéne magyarázni, nagyon erőteljesen tudnak valamit jelenteni. Pedig formai dolgok, és nem pedig esszészerűen kifejtett gondolatok. Ezek az irodalomnak általam nagyon becsült megoldásai. És vannak olyanok, amelyek nem bizonyulnak termékenyek, nyilván az enyéim között is, vagy utólag visszatekintve kiderül, hogy folytathatatlanok vagy fölöslegesek.

– *Minden regényben hangsúlyosan jelen van a szerelem, általában a beteljesületlen szerelem, a szerelmi sokszögek, az incesztusok.*

– Amikor így összehasonlításképpen mondják nekem, rájövök, hogy számos esetben nem volt szándékos a regények efféle rímeltetése. Tökéletesen elfelejtkeztem, hogy a *Jadvigában* hasonlóan volt.

– *Az apakomplexus például.*

– Igen, a *Milotában* egy alulról szerető női alak, a *Jadvigában* pedig egy fölülről szerető női alak van, de egyiknek sincs apja, tehát én úgy gondoltam, hogy ez a két nő két különböző figura, mint ahogy nagyon különböznek is. És emiatt óvatlanul egyszerűen elfeledkeztem róla, hogy ismétlem azt, hogy egyiknek sincs apja.

– *Igazából az apát keresik.*

– Az apjukat keresik, és lehet, hogy szerelmi kudarcuknak is ez az alapja, és hát persze, ha ezek egy kicsit excentrikus magatartással meg idegzettel párosulnak, akkor elmennek az apakeresés képzelődésében az incesztusig; ezek valószínűleg fantáziák pusztán, de minthogy Erka figurája erre épül föl, utána persze hogy idővel észrevettem.

– *De már nem lehetett visszacsinálni a dolgokat.*

– Utána már nem. Meg hát abban is különbözik, hogy az egyiknek vannak gyerekei, a másik meddő.

– Bár néha olyan, mintha Jadvigának nem is lennének gyerekei, mert azokkal sem tud igazán mit kezdeni, illetve hát az egyikkel, Marcival tud valamilyen szinten „szerelmes” viszonyba kerülni...

– A másikkal meg leéli az életét. Hát így igen, vannak ilyen rímelések.

– Regényeiben igen komoly szerepe van a szexualitásnak, a testiségnek.

– Ha a forma ezt megengedi vagy lehetővé teszi, vagy ez az én-elbeszélőnek mondjuk könnyebben megy nyilvánvalóan, mint a mi-elbeszélőknek. Ezek a napló formájú szövegek mégiscsak intimek, létrejöttük valamiféle intimebb légkörben történik, egyedül írják őket, illetve a Milota szinte szónokol, de hát ő is elvonul, egyedül van. Ezekben ez lehetségesebb, mint azokban a retorikus szövegekben, amelyekben egyrészt többes számú elbeszélők vannak többnyire, másrészt pedig mint ahogy mindig sokan lennének jelen a szcénán. Tehát az elbeszélői helyzetek teremtenek egy folytonos nyitottságot és átjárhatóságot, és kevesebb az intimitás, úgyhogy persze, borzasztó fontos, és engem foglalkoztat fróilag, csak nyilván mindig ki kell találni valami hogyan, valami formát, mert ez talán a legsíkosabb talaj, ezen úgy hanyatt lehet vágódni...

– Nagyon keskeny a határ...

– Hát ez az! És ha az ember egyszer már valamit kiaknázott vagy kihasznál, egyrészt ezt nem érdemes ismételni, másrészt viszont ahhoz, hogy az ember ilyesmivel próbálkozzon, valamit tényleg megint ki kell találni. Például amikor az Esterházy kitalálta az *Egy nőt*, nemcsak tematikusan persze, hanem azt az elbeszélői formát találta ki, amit aztán a *Harmóniában* végigcsinált, akkor ez vadonatúj volt neki is. Úgyhogy az ember valami ilyesmikre vár, hogy ilyen fontos dologról, mint a test, beszéljen még egyszer. Vagy a Nádas, de ő egészen másképp.

– *Mi a helyzet a női írással? Merthogy itt írnak a nők. Naplót írnak, visszaemlékezést írnak, levelet írnak; a női írás, férfi írás divatos különválasztása mennyire befolyásolta?*

– Amikor én műveltem ezt, az egy kicsit korábban volt. Most már nemcsak a szépprózában íródnak gyakrabban női szövegek, hanem teoretikusan is többet beszélnek erről.

– *Igen, de maga erről most mit gondol?*

– Szerencsére, amikor a *Milotát* írtam, nem igazán gondolkodtam erről teoretikusan. Valamiért, de lehet, hogy teljesen alaptalanul azt gondolom, hogy jobb nekem így. Ha ilyesmit most csinálnék, lehet, hogy egy kicsit jobban meg lennék ijedve, hogy női hangokat akkor én skrupulusokkal vagy azok nélkül hogy tudjak megütni. De hát persze az ember optimista, megpróbál kreatívan viszonyulni, tehát énnekem minden komoly fejtegetés e tárgyban azért elindította a fantáziámat. Ha a „női dimenzió” nem szűkíteni akar a lehetőségeimen, hanem abban érdekelt, hogy fölszabadítson, akkor az nagyon ösztönző vagy jótékony hatású lehet. Mint ahogy vannak bizonyos irigylésre méltó produkciók is e tekintetben, nemcsak teoretikus szövegek. De mondom, egyelőre bizonytalan vagyok abban, hogy mely szövegem tekinteném a magam számára fölszabadítóknak, és melyek állítanának elő bennem görcsöket. Ezt ki kéne próbálni.

– *Nőírókat olvas? Szerkesztőként kénytelen...*

– Persze, hogy olvasok. Az ember általában íróat olvas, de van, amikor vagy magát definiálja valaki nőíróként, vagy pedig egy ilyen csoportosuláshoz tartozik, vagy akként is föllép, akkor az ember persze, még azt a szempontot is figyelembe veszi, ha addig nem jutott volna eszébe. De azért általában eszébe szokott jutni,

hogy ezt nő írta, és nem férfi. Már ha nem álnéven íródik. De persze, nagyon érdekes, izgalmas szempont.

– *Mondana olyan szerzőt, akinek letszene a szövegei, akit szívesen olvas?*

– Hát persze, tudom azokat mondani, akiket bármelyikünk mond. Mondok egyet, akit talán kevesen mondanak, ő Bán Zsófia, akinek az utóbbi időben megkedveltem a szövegeit, habár ő neki nem választanám teljesen külön a prózai meg például a *Próbacsomagolás* esszéinek a szövegeit, mert azok nagyon hasonló hangon vannak, csak hát mégis esszé és referenciálisan olvasandó, a másik meg nem. De nagyon rokonai egymásnak ezek a szövegek. Persze többen is vannak – Tóth Krisztina meg Rakovszky, Rakovszkynak a regényeit nagyon szeretem, a novelláiból köztünk is. Takács Zsuzsa. Kiss Noémit is említhetem – és akkor a csak-költőkről még szó sem esett.

– *A történelem jelenléte hangsúlyos a kortárs prózában, de nem feltétlenül a huszadik század érdekes, vagyis hát nagyon sok regényíró a török korba teszi a helyszínt. Itt meg a huszadik századról van szó elsősorban. Nyilván összefügg ez a szociográfusi kutakodásával.*

– Persze, részben azért, hiszen az összes tényirodalomból gyűjtött forrásom ezekre az időszakokra vonatkozik; ebből a korszakból még maradt, korábbiak meg nincsenek, másrészt pedig hát itt találtam én meg az engem izgató problémákat, gubancokat. A korábbi írók nyilván az ötvenes évek problémáit vagy '56-ot nem írhatták meg, azért választottak történelmi témát, és abba írták bele a maguk '56-ját. De hát nekünk ilyen trükkökre már nincsen szükségünk. Mondjuk, számomra teljesen természetes, hogy ha valamilyen történelmi összefüggéssel úgy érzem, hogy nekem dolgom van, akkor nem kell párhuzam-regényt kitalálnom egy más korba, hanem akkor lehet a huszadik században direkt módon elmélyedni, ami egyrészt kifogyhatatlan tárház... Kertész Imre most nyilatkozta ebben az interjúban, amit a *Die Welt*nek adott, hogy képzelje, micsoda tőke ez a Buchenwald nekem. Micsoda tőke! Egészen frivol megfogalmazás. Egy iszonyú gazdag tárház, abból aztán lehet dolgozni... Hát ilyen tőkénk nekünk az egész huszadik század. Kimeríthetetlen tárház. Ebben aztán minden van. Ezért is van a történelem, azonkívül meg hát regényt elég nehéz úgy elképzelni, hogy ne legyen valami háttér, meg hogy mondjuk egy mai politikus legyen benne a főszereplő. Nem nagyon szeretek politikusokat emlegetni, de azért a legutóbbi regényembe, az *Idegen testünkbe* Teleki Pál belefért. Hogy ne legyen elhallgatva a neve. Végül is az ő politikusi életművének a két pillérére alapul ez az egész regény, mármint társadalomtörténetileg: az egyik a második zsidótörvény, a másik meg Észak-Erdély visszacsatolása a második bécsi döntés révén. Hát akkor legyen ott a neve is. Noha ki lehetett volna hagyni. De olyat nem tudok elképzelni, hogy Gyurcsány Ferenc neve benne legyen vagy Orbán Viktoré, vagy Ficóé, Slotáé.

– *Egy kicsit a felejtés ellen is mennek ezek a dolgok, nem?*

– Hát igen, de nem ez a fontosabb, hanem az, hogy melyik az a közeg, ahol elég biztonsággal tudok közlekedni ahhoz, hogy kitaláljam a megfelelő formát az íráshoz. A forma kikeveréséhez kell valami körbekerített, kell valami biztonságos helyzet, kell valami, amiben az ember úgy érzi, hogy eligazodik. Nekem ez valamilyen múltba rakott helyzet vagy abban körbekerített helyzet.

– *Rengeteg elismerés, szakmai, olvasói díjak, Kossuth-díj, Palládium-díj, Prima Díj, Rotary felterjesztés, Nagy Könyv-lista, Digitális Irodalmi Akadémia-tagság – számítanak ezek?*

– Persze, csak nem kell számítani rájuk. Olyan értelemben nem szabad, hogy számítson, hogy az ember azt higgye, akkor most már neki minden jár. Például ebből nem következik az, hogy Németországban a könyveim sikeresek legyenek. Nem szabad elszámítani. Ami persze borzasztó nehéz. A *Jadviga párnája* németül nagyon gyér forgalmat bonyolított le, viszonylag kevés kritika jelent meg, azok is kicsit ilyenek, kicsit olyanok. De hát meg kell tanulni, hogy az ember ezt ne tekintse sérelmesnek. Mert aki azt hiszi, hogy neki ez is jár, meg az is jár, akkor a következő az, hogy Németországban mért nem írnak olyan szépeket az én könyvemről, mint a Darvasi Laciéről vagy a Bartis Attiláéről vagy a Dragomán Gyuriéről, hanem hogy az ember legyen büszke a kollégáira meg a barátaira, örüljön a sikereiknek.

– *Ez egy ritka írói magatartás.*

– Jó, ezt az ember úgy mondja, mintha a gyerekét tanítaná, hogyan kell viselkedni, noha persze, eszünkbe jut, hogy ugye, na ezt azért mégse, meg hogy is van ez... A fényképész le van fordítva, de noha elhúzódtott, márciusban mégis megjelenik.

– *Németül?*

– Németül. És hát azt sem szabad várni, hogy valaki írjon róla. No, tehát ilyenek is vannak. Másfelől pedig jönnek dolgok, melyekre az ember egyáltalán nem számít, például Győrben a könyvtári kölcsönzésben a legolvasottabb író vagyok, és erre adnak egy díjat. Ilyenkor persze, az ember nagyon örül. Mert ez biztos, hogy nem egy lobbi, biztos, hogy nem a haverjaim, nem azért szavazott rám valaki, mert főztem neki vacsorát, vagy nem csak azért, mert egyvalakinek tetszettek a könyveim vagy három valakinek, hanem olvasók voltak. Ilyeneknek lehet örülni.

– *Miért ír? Kosztolányi válasza erre a kérdésre, hogy azért ír, hogy megértse a létet, Mézőly meg azt mondja, hogy lelki higiéniából.*

– Hogy minek? Nekem azt jelenti az írás, hogy rátaláltam a mesterségemre, és borzasztóan rosszul érzem magam, ha nem dolgozok. Van például az elemi nem-dolgozás vagy hanyag lustaság esetén egy egészen viszkető rossz érzés, ami akkor szűnik meg, ha az ember csinálja. De hát ettől még nem biztos, hogy az mindjárt jó is lesz. De biztos az, hogy nem volt még más munka, amibe ennyire bele tudtam volna mélyedni. És amely örömet szerez. Hogy aztán másnak mit, az megint egy másik kérdés.

– *Nekem örömet szerez mint olvasónak. Köszönöm. A beszélgetést is.*

– Én is.

Nyitra, 2009. november 9.

